

БЛАГОДАТНИЙ КОЛІР Від витоків до V століття

ЯК МИ ВЖЕ З'ЯСУВАЛИ, визначити, що таке жовтий колір — нелегке завдання, а окреслити період, коли людина почала сприймати його як окрему хроматичну категорію, мабуть, ще складніше. Зрештою, обидва питання тісно пов'язані між собою, адже колір не об'єктивна дійсність, а культурний конструкт: його створює суспільство, а не природа. Звісно, рослини, мінерали й чимало інших природних елементів рясніють міриадами барв, що їх людина — як і тварина, тільки набагато пізніше — поступово навчилася споглядати, впізнавати й розрізняти з практичною метою (щоб виявляти стиглі плоди, небезпечних тварин, родючі ґрунти, цілющі води тощо). Однак ці барви ще не є власне кольорами, принаймні для історика. Для нього, як і для антрополога, етнолога чи лінгвіста, кольори народжуються тільки тоді, коли суспільства починають об'єднувати природні барви в кілька більших груп — нечисленних, але чітких, що їх вони поступово відокремлюють одну від одної і називають конкретними словами. Отож поява кольорів постає радше як культурний конструкт, а не природний феномен фізичної чи фізіологічної природи. Цей конструкт вибудовувався в різний час і в різному темпі залежно від самого суспільства, географічних широт, клімату, утилітарних потреб, символічних прагнень і естетичних уподобань. Зрештою, залежно й від самого кольору, бо ж не всі вони народилися одночасно, принаймні на Заході.

Стародавня золота монета

Золотий статер Філіппа II Македонського, голова Аполлона в лавровому вінку. Близько 320 року до н. е. Париж, Французька національна бібліотека, відділ нумізматики.

Схоже, у цьому повільному і складному процесі три групи сформувалися раніше за інші — червоний, білий і чорний. Ясна річ, це не означає, що тоді не існувало жовтих, зелених, синіх, коричневих, сірих, фіолетових чи бозна ще яких барв: природа ними аж рясніла. Проте ці барви стали «кольорами», тобто чітко означеними соціальними категоріями абстрактної природи, пізніше, іноді навіть набагато пізніше (як-от синій). Саме тому ще донедавна червоно-біло-чорна тріада мала в багатьох сферах куди більшу лексичну й символічну вагу, ніж інші кольори². А червоний, мабуть, був важливіший за білий і чорний. Насправді це перший колір, що його європейська людина відтворила й опанувала: спочатку, в добу палеоліту, в живописі, а пізніше, в неоліті, у фарбуванні речей.

І ще він першим почав асоціюватися зі стійкими повторюваними ідеями, які відігравали важливу роль у суспільному житті, — сила, влада, жорстокість, кохання, краса. Панівне становище червоного пояснює також, чому в різних мовах одне й те саме слово позначає «червоний» і «кольоровий», а в інших — «червоний» і «красивий»³. Поступово до червоного додалися білий і чорний, поєднавшись таким чином у першу тріаду, навколо якої вибудовувалися перші системи кольорів. Про це свідчить геть усе: міфи, Біблія, казки й легенди, топоніміка, антропоніміка і чи не найбільше лексика⁴. Зелений і жовтий додадуться до первісної тріади пізніше, до того ж у різних культурах у різний час, але дуже рідко раніше за греко-римську добу. А от синій, здається, здобув статус окремого кольору, остаточно рівного з п'ятьма іншими, тільки в християнському Середньовіччі⁵. Знову ж таки, це не означає, що раніше його не існувало, але доти він не поєднував свої різноманітні барви в єдину й цілісну сутність, абстраговану від матеріальних проявів.

Помпейський жовтий

Більшість жовтих тонів, виявлених на стінах будівель у Помпеях, було виготовлено на основі вохри (лімоніт, гетит), іноді з домішками вапняку. Різноманітні посудини, знайдені на віллах, свідчать, що після нагрівання жовті вохри перетворювалися на червоні й навіть коричневі пігменти.

Кентавр і менада. Настінний розпис на «Віллі Цицерона» в Помпеях. Близько 40–60 року. Неаполь, Національний археологічний музей.

ВОХРА ДОБИ ПАЛЕОЛІТУ

Зрозуміти відносини доісторичних людей із жовтим кольором, — безнадійна справа. Можна тільки припустити, що в природному середовищі жовтих тонів були куди більше, ніж червоних чи синіх. Проявлялися вони не лише в різноманітних рослинах і мінералах, а й у хутрі та пір'ї тварин, у сонці й зірках на небі, блискавках і метеорологічних явищах, полум'ї лісових пожеж, у воді й річковому мулі тощо. Однак це ми відносимо всі ці жовтаві й жовтуваті відтінки до однієї хроматичної категорії, яку називаємо «жовте». А чи так само сприймали їх люди в добу палеоліту? Точно не скаже ніхто. Цілком імовірно, люди здавна асоціювали сонце з теплом і світлом, але немає жодних доказів, що такі асоціації поширювалися на рослини й мінерали схожого забарвлення.

А проте жовтий — один із перших кольорів, який людина почала виготовляти для живопису. Спершу вона малювала на своєму тілі, потім на камінні, скелях, на предметах хатнього вжитку, зрештою на стінах печер. Про перші натільні малюнки нам не відомо нічого. У кращому разі можна припустити, що наносили їх глиною і використовували для захисту від сонця, хвороб, комах і навіть темних сил. Очевидно, вони виконували ще й таксономічну функцію — розрізняли спільноти й клани, встановлювали ієрархію, підкреслювали важливі моменти й ритуали, розрізняли статі (червона вохра для чоловіків, жовта — для жінок?) і вікові групи. Утім, це все тільки здогадки.

А ось вивчати сліди вохри на предметах хатнього вжитку, знаряддя праці й посуді — вже не таке утопічне заняття. До наших днів збереглися численні матеріальні свідчення: камінці-товкачі, якими розтирали вохру на порошок; раковини для зберігання і транспортування отриманої в такий спосіб фарби; порожнисті кістки птахів, через які, як через трубку, видмухували фарбу на стіну; пласкі камені, які правили за палітру; крейдочки для малювання із затверділої вохри.

Крім більш чи менш «вохристих» предметів із печер, є ще вохра з гробниць, якою покривали, прикрашали й захищали померлих. Усюди домінує червона вохра, яка, схоже, вже тоді виконувала профілактичну, дейктичну й естетичну функції. Не